

HEMŞİRELERDE EMPATİK BECERİ VE ETİK DUYARLILIK İLİŞKİSİ EMPATHIC SKILLS AND ETHICAL SENSITIVITY RELATIONSHIP IN NURSES

Seval AĞAÇDİKEN¹, Aslı AYDOĞAN²

ÖZET

Hemşirelik bir yardım mesleğidir ve yardım edici ilişki üzerine temellenen hemşirelik bakımının en önemli temel bileşeni empatidir. Hemşirelerin hasta ile iletişim kurabilmeleri aynı zamanda bir iletişim yetisi olan empatik beceri gelişimine bağlıdır. Empatik yaklaşım hasta-hemşire arasındaki iletişim sürecini kolaylaştırır, hastanın önemseydiğini ve anlaşıldığını hissetmesine yardımcı olur. Hemşirelerin empati kurabilme becerisine sahip olması hasta bireyi doğru anlamaya, gereksinimleri doğru ve tam bir şekilde belirleyip gereksinimler doğrultusunda karar vermeye yardımcı olur. Karar verme süresince hemşirelerin mesleki etik ilkelere uygun davranması ve kararların etik açıdan kabul edilebilir olması da gerekmektedir. Etik karar verebilmeleri için hemşirelerin etik duyarlılık becerilerinin gelişmiş olması önem arzeden diğer bir unsurdur. Hemşirelerin iyi bir empati becerisine ve etik duyarlılık yetisine sahip olmaları hem kendilerini hem de hasta gereksinimlerini tanıyıp, anlamalarına buna paralel olarak da daha etkin daha kaliteli ve profesyonel bir bakım hizmeti sunulmasına yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hemşire, Empati, Beceri, Etik, Duyarlılık.

ABSTRACT

Nursing is a helping profession, and the most basic component of nursing care, namely of the therapeutic relationship is empathy. Nurses' ability to communicate with patients also depends upon the improvement in empathy skill. Empathy facilitates the communication process between the patient and the nurse, and helps patients feel that they are cared and understood. Nurses' ability to show empathy helps understand the patient properly; determine the requirements appropriately and thoroughly, and make decisions in the direction of these requirements. Nurses should act appropriately to professional ethics in decision-making process and decisions should be ethically acceptable. Another component that matters is that nurses should master in ethical sensitivity to make ethical decisions. Nurses' having an effective empathy skill and the ability in ethical sensitivity help them both develop self-awareness and recognize client requirements, and accordingly, provide a more efficient and quality professional care service.

Keywords: Nurses, Empathy, Skill, Ethics, Sensitivity.

¹Yrd. Doç. Dr. Hemşirelik Esasları Anabilim Dalı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi.

² Öğr. Gör. Amasya Üniversitesi Sabuncuoğlu Şerefeddin Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu

GİRİŞ VE AMAÇ

Türk Hemşireler Derneği'nin (THD) 1981 yılında yaptığı hemşirelik tanımında hemşirelik, bireyin, ailenin ve toplumun sağlığını koruma ve yükseltmeyi amaçlayan bilim ve sanattan oluşan bir sağlık disiplini olarak ifade edilmiştir.¹ Hemşirelik başlangıçta bireylerin yalnızca fiziksel bakım gereksinimlerini karşılayan bir meslek olmasına rağmen günümüzde insanın sosyal ve duygusal gereksinimlerini de ele alarak bilimsel ve kaliteli bakım hizmetini sunmaktadır.^{1,2}

Bakımın en önemli alanı hemşire-hasta etkileşimidir. Etkileşim hastanın doğru anlaşılması ve gereksinimin karşılanması için bir zorunluluktur. Hemşire-hasta arasındaki etkileşim terapötik ilişkiye dayalıdır.¹ Hasta ile hemşire arasında terapötik bir ilişkinin oluşabilmesi için ilgi, güven, empati, sempati, saygı, sevgi, bağımlılık ve bağımsızlık gibi kavramların dikkate alınması gerekmektedir. Terapötik ilişkiler hastanın ihtiyaçlarını ve algılarını anlamak için kişilerarası iletişimi başlatmayı, desteklemeyi, hastanın gereksinimlerine çözüm bulmayı, problemleri azaltmayı ve çözmeyi içerir. Terapötik ilişkilerde empati, hemşire- hasta etkileşimini başlatması ve desteklemesi açısından önemlidir.^{3,4} Hemşirenin başarılı ve kolay iletişim kurabilmesinde empatik yaklaşım temel bir unsurdur.^{2, 5, 6} Empati, bir kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecine denir.⁷ Kısaca empati, başkasının gözüyle görmek, başkasının kulağıyla duymak ve başkasının kalbiyle hissetmektir.⁸ Empati; ahlaki, bilişsel, duygusal ve davranışsal bileşenleri olan çok boyutlu ve karmaşık bir kavramdır. Karşısındaki rolüne girerek onun ne düşündüğünü anlama, bilişsel nitelikli bir eylem; karşısındaki hissettiklerinin birebir hissetme ise duygusal nitelikli bir eylemdir. Bilişsel rol alma, duygusal rol almanın ön şartı sayılabilir ve anlamayı başarmak zihinsel bir çaba gerektirmektedir.^{4,7}

Hemşirelik, çaresizlik, huzursuzluk, merak gibi duyguların kontrolünü, empati yapmayı ve yardım için harekete geçmeyi gerektirir. Empatik yaklaşım karşısındaki duygusal alanına girebilmeyi ve derin bir anlayışı gerektirir. Bu nedenle empati kurabilen hemşireler durumlara objektif olarak yaklaşabilirler.⁹ Hemşirelerin ve hemşirelik öğrencilerinin hasta ile etkileşime girmesi, terapötik ilişki kurabilmesi ve iletişime geçebilmesi için önemli bir unsur olan empati becerisinin yapılan çalışmalarda yüksek olmadığına saptanması, hemşire ve hemşirelik öğrencilerinde empatik becerinin geliştirilmesine gerekliliğini göstermektedir.¹⁰⁻¹⁷ Klinik empati, hastanın durumunu, bakış açısını, hissettiklerini anlamaya, hastaları yarar sağlayıcı bir yol ile anlayıp, gereksinimlerin saptanmasında uygun klinik kararlar vermeye yardımcı olur.⁴ Klinik karar verme, hastanın problemini tanımlamaya ve doğru uygulamayı seçmeye odaklanan problem çözme eylemidir ve çoğu zaman bu süreçte etik kararlar verilmesi de gerekebilir.^{18, 19} Etik karar verme, bir davranışın ya da etkinliğin çeşitli yollarını ve sonuçlarını ilkeleri/kodları göz önünde bulundurarak değerlendirip etik yönden kabul edilebilir bir seçim yapma sürecidir ve etik karar verebilme etik duyarlılığın gelişimine ve düşünme yetisine bağlıdır.²⁰⁻²² Etik sorunu saptama yeteneği olan etik duyarlılık sorunları çözme, açıklık getirme olarak tanımlanmaktadır.²⁰ Etik duyarlılık, sağlık profesyonellerinin bakım verdikleri bireyleri anlama, onlara daha iyi bir bakım vermede kullandıkları yöntemler ve kapasitedir, bu anlamda empati ile benzerlik göstermektedir.^{23, 24} Empati becerisi klinik uygulamalar esnasında hastaların gereksinimlerini tam olarak anlayıp gereksinimler doğrultusunda karar verebilmeye yardımcı olur. Verilen bu kararların etik açıdan kabul edilebilir olması gerekir, hastayı anlayabilmek ve etik karar verebilmek için hemşirelerin etik duyarlılıklarının gelişmiş olması önem arz etmektedir. Empati becerisi ve etik duyarlılık hemşireler için önemli

becerilerdendir. Yapılan çalışmalarda hemşirelerin etik duyarlılıklarının orta düzeyde olduğunu bildirilmektedir.²⁵⁻²⁹ Literatürde empatik beceri ve etik duyarlılık ile ilgili çok sayıda çalışma bulunmaktadır ancak empatik beceri ve etik duyarlılığın ilişkisini belirleyen bir çalışmayla karşılaşılmemiştir.

Bu derleme, hemşirelerde empatik beceri ve etik duyarlılık ilişkisini incelemek amacıyla yapılmıştır.

Empati

Empati ya da eşduyum Yunancada *empathia*'dan köken alan bir kavramdır. "Em" veya "en" içeride "pathia" ise hissetmek anlamına gelmektedir.³⁰ Empati bir iletişim becerisidir ve kişilerarası ilişkilerde iletişimi kolaylaştırmada önemli bir rol oynar. İlişki kurmayı, dikkatle odaklanarak konunun özüne girmeyi sağlayan empati, anlamak ve anlaşılma ile gerçekleşir.^{30, 31} Rogers'a göre empati karşındaki bireye duygularını anlattığını iletmek ve onun bakış açısına göre değerlendirme yapmaktır.⁵ Empati sözcüğü psikoloji ve psikiyatri dünyasına 1909 yılında girmiştir ve üç aşamadan geçmiştir. İlk aşamada, 1950'lerin sonuna kadar bilişsel bir kavram olarak; ikinci aşamada 1960'larda bilişsel boyutun yanı sıra duygusal boyutuyla da ele alınmış ve kişinin olayları, karşındaki kişi gibi hissetmesi olarak tanımlanmış; üçüncü aşamada 1970'lerde bir kişinin belli bir duygusunu anlama ve anladığını ona iletmek olarak biçimlenmiştir. Günümüzde empati bir kişinin kendisini karşındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, onun duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi süreci olarak tanımlanmaktadır.^{7, 30}

Morse, Anderson ve ark. (1992) empatinin dört önemli boyutunun olduğunu belirtmişlerdir. Duygusal boyut; bir kimsenin duygularını hayal yoluyla hissetmedir. Moral boyut, duyguları anlamak için gerekli olan iç motivasyondur. Bilişsel boyut; diğerlerinin duygularını anlayabilme yeteneğidir ve aynı zamanda entellektüel ve analitik becerileri de bünyesinde barındırır.

Davranış boyut ise aktif dinleme ve kritik etme becerilerini içerir.³²

Dökmen'in 1988 yılında ortaya koyduğu aşamalı empati sınıflaması'na göre üç temel empati basamağı 'onlar, ben ve sen' den oluşmaktadır. Dökmen bu üç temel empati basamağını on altı basamağa ayırmaktadır. 1. si onlar basamağına; 2.,3.,4.,5.,6.'sı ben basamağına, 7.,8.,9. ve 10.'su ise sen basamağına karşılık gelmektedir. Bunlar;

1. Senin sorunun karşısında başkaları ne düşünür, ne hisseder: empati kurmaya çalışan kişi bir takım genellemeler yapar, atasözleri ve felsefi görüşlere başvuru yapabilir ve kişiyi toplumun değer yargıları açısından değerlendirir.

2. Eleştiri: dinleyen, sorununu anlatan kişiyi kendi görüşü açısından eleştirir ve yargılar.

3. Akıl verme: dinleyen, karşındakine akıl verir, ne yapması gerektiğini söyler.

4. Teşhis: dinleyen, sorununu anlatan kişiye veya anlatılan soruna teşhis koyar.

5. Bende de var: dinleyen, anlatılan sorunun bir benzerinin kendisinde de olduğunu söyler ve kendi sorununu anlatmaya başlar.

6. Benim duygularım: dinleyen, anlatılan sorunla ilgili kendi duygularını ifade eder.

7. Destekleme: dinleyen, karşındaki bireyin sözlerini tekrarlamadan onu anladığını ve desteklediğini belirtir.

8. Soruna eğilme: dinleyen, kendisine anlatılan soruna yoğunlaşır, daha iyi anlayabilmek için sorunla ilgili sorular sorar.

9. Tekrarlama: dinleyen, kendisine iletilen sorunu, gerektiğinde bireyin kullandığı kelimeleri de kullanarak özetler, fark ettiği duyguları da ekler, bireye ifade eder.

10. Derin duyguları anlama: bu basamakta empati kuran kişi kendisini bireyin yerine koyarak, onun ifade ettiği yada etmediği tüm duyguları ve düşünceleri algılar ve bunları bireye ifade eder. Dökmen gerçek anlamda empatinin son dört basamakta geliştiğini ileri sürmektedir. Burada önemli noktalardan birisi de eğer kendini danışanın yerine koyma süresince aşırıya kaçılırsa danışman kendi

kimliğini koruyamaz ve danışanla özdeşleşmiş olur. Danışan gibi hissetmeye ve onun gibi davranmaya başlar (aşırı özdeşim) bu durumda benlik sınırları birbirine karışacağı için danışana yardım edemez. Bunun aksine bazen danışmanın ilgisi o kadar azdır ki danışana ve sorunlarına yabancı kalır. Her iki uç durumda anlama ve yardımcı olma işlevi yerine getirilemez.^{7,33}

Empati sadece psikoloji de kullanılan bir kavram değildir, sağlık alanındaki uygulamalarda sağlık çalışanları ile hastalar veya danışanlar arasındaki ilişkinin empatik temellere dayanması önemli bir gerekliliktir. Ayrıca empati yapabilmek becerisi hekimlik, hemşirelik, psikologluk gibi empatiyi bir yetkinlik olarak gerektiren mesleklerde mesleki öğrenimin önemli bir parçasıdır.^{5, 6, 30}

Hemşirelikte Empatik Beceri

Empatik beceri bireyin empati kurabilme durumunu ifade etmektedir.⁷ Hemşirenin temel olarak görevi bireylerin fiziksel, sosyal ve duygusal bakım gereksinimlerini tanımak ve karşılanmasını sağlamaktır.³³ İletişim becerisi profesyonellik için önemli bir unsurdur.⁹ Peplau ve Orlonda gibi hemşire kuramcılar hasta/sağlıklı bireylerin açıkça ortaya koyamadıkları gereksinimlerinin neler olduğunun anlayabilmeleri için hemşirelerin etkin kişilerarası ilişki becerisine sahip olmalarının önemine değinmişlerdir.³⁴ Hemşirelik hastayla en uzun süre bir arada olan bir meslek grubudur. Bu yönüyle hemşire hastayı en fazla tanıyan kişi olarak bakım ve tedaviyi etkileyebilecek ve yönlendirebilecek verilere sahip meslek üyesidir. Hemşire hastayla kurduğu kişilerarası ilişki ile bireye gereksindiği yardımı sağlar.³³ Bir yardım mesleği olan hemşirelikte empati hemşirelik bakımının yani yardım edici ilişkinin en önemli bileşenidir.^{33, 35} Hasta bireylere etkin bir hemşirelik bakımı, yakınlarına da gerekli destek verebilme empati becerisi ile mümkün olacaktır.³¹

Hemşirelerin empati kurabilme becerisine sahip olması hasta bireyi doğru anlamaya paralel olarak doğru gereksinimi belirleyip karşılamaya yardımcı olan önemli bir ölçüttür.^{4, 36, 37} Yardım edebilmek için bakım

verilen bireye ulaşma, değer verme, anlamaya çalışma, ilgilenme ve farkına varma önemlidir.³⁸ Yapılan bir çalışmada terminal dönemdeki hastaların hem fiziksel hem de duygusal yönden iyi olmalarında hemşirelerin empatik yaklaşımlarının etkili olduğu bildirilmiştir.³⁹ Reynolds ve Scott empati ile solunum hızının düzenlenmesi, ağrının rahatlaması, hastanın stres ve endişesini bildirmesi arasında olumlu bir ilişkinin olduğunu saptamışlardır.¹⁴

Empatik iletişim yaklaşımına dayanan sağlık profesyoneli-hasta iletişiminde her şeyden önce bireyler anlaşıldıklarını hisseder ve sorunlarıyla daha etkili biçimde ilgilenme yönünde motive olurlar.⁵ Hemşirelerin empati seviyeleri ile hastaların kendini ifade etme durumlarının ilişkili olduğunu bildirilmektedir.¹⁴ Sağlık çalışanları ile hastalar arasında empatik iletişim önemlidir. Bu ilişkide sağlık çalışanlarının etkin olması kadar hastalarında etkin olması gerekir. Bu tarz bir iletişimde çekingenlik ve yüzeysellik azaldığından hemşire ve hastanın konuları derinlemesine tartışması sağlanmış olur. Bu durum aynı zamanda her iki taraf için doyum sağlayıcıdır.⁶ Empatik yaklaşım ile hastanın durumuna uygun hemşirelik girişimi yapmak, hastada meydana getirdiği olumlu gelişmelerden dolayı hemşirelere mesleki doyum sağlamaktadır.^{40, 41} Ayrıca empatik ilginin hemşire performansını olumlu yönde etkilediği belirtilmektedir.⁴² Empatik yaklaşım becerisi hemşireler için bu kadar önemli olmasına rağmen mezun hemşire ve hemşirelik öğrencileri ile yapılan çalışmalarda beklenenin aksine empatik becerinin yüksek olmadığı bildirilmiştir.^{11-14, 16, 17, 36, 43, 44}

Empatik Beceri Geliştirilebilir mi?

Temel hemşirelik eğitimi ile öğrenci hemşirelere kazandırılması hedeflenen hemşirelik becerileri teknik ve teknik olmayan beceriler olarak gruplandırılabilir.⁴⁶ Empatik bakım verme becerisi teknik olmayan becerilerden biridir ve eğitimle geliştirilebilir bir kişilik özelliğidir.⁴¹ Empatik becerilerin gelişerek davranışa dönüşmesi hemşirelerin başarılı birer meslek üyeleri olmalarına katkı sağlayacaktır.⁴⁷ Bu

nedenle hem hemşirelere hem de hemşirelik öğrencilerine empatik beceriyi geliştirmeye yönelik eğitim programları düzenlenmesi önerilmektedir. Yapılan çalışmalar eğitim ile empatik becerinin geliştirilebileceğini belirtmektedir.⁴⁸⁻⁵⁰ Empatik becerinin geliştirilmesi için farklı eğitim yöntemlerine gereksinim vardır.⁷ Bunlar psikodrama, farklı vaka örnekleri ile birebir çalışma, rol-play, pekiştirme ödevleri, soru-cevap oturumları şeklinde olabilmektedir. Psikodrama yöntemi ile bireylerde empatik beceri geliştirmeyi amaçlayan Dökmen psikoloji 1.sınıf öğrencileri ile sekiz ay psikodrama yaptığı grubun empatik becerisinin arttığını saptamıştır.⁵¹ Karaca ve ark. hemşirelik öğrencilerinde empati becerileri geliştirme amaçlı yapılan eğitim programlarıyla empatik becerilerin arttığını vurgulamıştır.⁵² Wilkström hemşirelik öğrencilerinin empati bilgilerini geliştirmek için bir eğitim programı hazırlamış ve uygulama sonunda öğrencilerin empati bilgilerinin arttığını gözlemlemiştir.⁵⁰ Özdağ, psikodrama yöntemi kullanarak düzenlenen eğitim programı ile hemşirelik öğrencilerinin empatik becerilerinin arttığını belirtmiştir.⁵³ Kahriman ve ark. hemşirelerin empati becerilerini geliştirirken egzersizler, deneyim öyküleri, tartışmalar, rol modelleri, ödev, soru-cevap oturumları ve açıklamalar gibi bir takım yöntemleri toplu olarak kullanmanın empatik beceriyi geliştirmede daha etkili olduğunu bildirmiştir.⁵⁴

Empatik Beceriyi Etkileyen Faktörler

Bireylerin empati düzeyi; kişilik, cinsiyet, çevre ve öğrenilen iletişim becerisi faktörlerinden etkilenmektedir.⁵⁵ Hemşirelerle yapılan çalışmalarda empati becerisinin eğitim seviyesi yükseldikçe arttığı bildirilmektedir.^{49, 56-59} Hemşirelik öğrencileriyle yapılan bazı çalışmalarda empatik becerinin hemşirelik eğitimi ile paralel olarak arttığı gözlenmiştir.^{48, 59, 60} Ancak bazı çalışmalarda ise ilerleyen sınıfla birlikte empati becerisinin değişmediği saptanmıştır.⁶¹⁻⁶³ Bu sonuçların yanı sıra hemşirelerde yaş arttıkça empatik becerinin arttığı bildirilmektedir.^{45, 49, 58} Meslekten memnuniyet düzeyi arttıkça empati

becerisinin arttığı görülmektedir.^{16, 64} Ayrıca yapılan çalışmalarda haftalık çalışma saatleri arttıkça empati beceri puanlarının azaldığı bildirilmiştir.^{49, 58} Yiğitbaş ve ark. sağlık eğitimi alan bir grup öğrenciyle yaptığı çalışmada ise kız öğrencilerin empatik beceri puanlarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğunu saptanmıştır.⁶⁵ Benzer şekilde kadınların empati puanlarının erkeklerden daha yüksek olduğunu belirten çalışmalar mevcuttur.^{36, 66-68} Bu anlamda hemşireler için klinik karar verme sürecinde empati becerisinin önemli bir faktör olduğu söylenebilir.

Klinik empati, hastanın durumunu, bakış açısını ve hissettiklerini anlamayı sağlar ve sağlık profesyonellerine gereksinimlerin saptanıp hastalara yarar sağlayıcı uygun klinik kararlar vermelerinde yardımcı olur.⁴ Hemşirelerin isabetli ve uygun klinik karar verme sorumlulukları vardır.¹⁸ Raines, hemşirelerin en sık karşılaştığı etik ikilemlerden birinin hasta adına uygun karar verme olduğunu bildirmiştir.⁶⁹ Hemşirelerde klinik karar verebilme becerisi hastayı tanımayla gelişir.¹⁸ Hastayı tanıyıp anlayabilmek ise empati becerisi gerektirir. Ayrıca insan tutum, davranışlarını tanımak ve değerlendirmek etik bir yargıda bulunabilmek için de gereklidir.⁷⁰

Empati Becerisi ve Etik Duyarlılık

Etik, insan tutum ve davranışlarının iyi ya da kötü yönden değerlendirilmesidir.⁷¹ Mesleki etik ise bir meslek grubunun hizmet sunarken iyi ve doğru olarak ne yapması, nasıl davranması ve nelerden kaçınması gerektiğiyle ilgilidir.⁷² Mükemmel hemşirelik uygulaması etik standartların yansımasıdır. Hastanın değerlerine ve inançlarına odaklanabiliyor olmak, hastanın seçimlerine adil, sadık ve hastanın durumu için yararlı klinik kararlar vermeye yardım eder. İnsanlara bütüncül bir yaklaşımla yaklaşım, hem duygularını hem de düşüncelerini bilme etik karar verme sürecinde önem arz etmektedir.⁷³ Sağlık personellerinden yeterli ve gerekli bilgi birikimine sahip olmalarının yanı sıra tıbbi eylemlerinde etik açıdan kabul edilebilir kararlar almaları beklenmektedir. Etik açıdan

duyarlı ve ahlaki açıdan kabul edilebilir tedavi ve bakım sunabilen sağlık personellerine ihtiyaç vardır.¹⁹ Etik karar verme, bir davranışın ya da etkinliğin çeşitli yollarını ve sonuçlarını ilkeleri/kodları göz önünde bulundurarak ve değerlendirerek etik yönden kabul edilebilir bir seçim yapma sürecidir ve etik karar verebilme etik duyarlılığın gelişimine ayrıca düşünme yetisine bağlıdır.²⁰⁻²²

Etik duyarlılık etik sorunu saptayabilme yeteneğidir bununla birlikte saptanan sorunları çözüme kavuşturma ve açıklık getirmeyi gerektirir.²⁰ Ayrıca etik duyarlılık sağlık profesyonellerinin bakım verdikleri bireyleri anlayabilmek ve daha iyi bir bakım verebilmek için kullandıkları yöntem ve kapasitedir.^{23, 24} Etik duyarlılığı gelişmiş bir hemşire hastaların fiziksel ve duygusal gereksinimlerine duyarlı, bakım sürecinde bunlara yer veren, hasta gereksinimlerini belirleyebilen, sözel olan ve olmayan davranışları yorumlayabilen ve farkındalığı artmış bir bakım vericidir.^{74, 75} Literatürde yapılan çalışmalar hemşirelerin etik duyarlılıklarının orta düzeyde olduğunu göstermektedir.²⁵⁻²⁹

Borhani ve ark., etik duyarlılığın eğitimle edinilebileceğini savunmuştur.⁷⁶ Kim ve ark. çalışmasında etik eğitiminden geçen öğrencilerin duyarlılık düzeylerinin daha yüksek olduğunu bildirmiştir.²⁹ Tosun'un çalışmasında da etik eğitimi alan hemşirelerin etik duyarlılığının daha yüksek

düzeyde olduğu belirtilmiştir.⁷⁷ Eğitimin etik karar verme üzerine olumlu etkisinin olduğu vurgulanmakta ve etik karar verebilme becerisi için etik duyarlılığın geliştirilmesine yönelik eğitimlerin hemşirelik eğitim programlarında olması, etik gelişim için çalışma ortamlarda bu eğitimlerin uygulanması gerekliliği önerilmektedir.⁷⁸⁻⁸⁰ Literatürde hemşirelerin etik duyarlılığının yaşla birlikte arttığı bildirilmiştir.^{28, 29, 77} Bununla birlikte kadın hemşirelerin etik duyarlılıklarının erkek hemşirelere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.⁸¹ Düşük düzeyde empatiye sahip hemşirelerin, hastaların gereksinimlerini yeterince saptayamadığı ve sonuçta yeterli düzeyde olumlu hasta sonuçlarının ortaya çıkmadığı belirlenmiştir.⁸² Hastanın gereksinimlerinin yeterli düzeyde karşılanmaması, klinik karar verme becerisinin bir göstergesi olabilir. Bu anlamda empati klinik karar vermenin büyük bir parçası dolayısıyla bakım sürecinde etik duyarlılığın yansımasıdır.⁸³ Hemşirelik bakımı temelde zarar vermeme-yarar sağlama, özgecilik, eşitlik ve adalet ilkelerine dayanan, hümanistik ve holistik bir kavram olması açısından doğal olarak etik bir süreçtir. Fakat etik ikilemlerin yaşanması durumunda bu etik süreçte karar vermek zorlaşabilir. Etik karar verme sürecinde bir karar verici olarak hemşirenin, kararın sonuçlarını öngörebilmesinde empatik yaklaşım faydalı olabilmektedir.⁷³

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sağlık meslek grupları içinde hasta bireylerle en fazla zaman geçiren meslek grubu olan hemşirelerin en temel sorumluluklarından birisi hastayla yardım edici bir ilişkiye girmesidir. Yardım edici ilişki süresince hemşirelerin iletişimin en önemli boyutu olan empati becerisine sahip olması hasta bireyin sorunlarını saptama ve gereksinimlerini belirlemede önem arz etmektedir. Sorunu saptayıp, gereksinimin belirlenmesinde hemşireler etik kararlar alabilmeli, etik karar alabilmeleri için de etik duyarlılıklarının gelişmiş olması

gerekmektedir. Etik duyarlılık etik sorunu saptayabilme ve çözüme kavuşturmada temel bir unsurdur. Hem etik duyarlılık hem de empati becerisi yaş, cinsiyet ve eğitim gibi faktörlerden etkilenen ayrıca eğitimle geliştirilebilir yeteneklerdir. Gereksinimleri doğru tespit edip, etik kararlar almak, uygun hemşirelik girişimlerinde bulunmak bakımın kalitesini, hasta memnuniyetini ve hemşirelerin mesleki doyumlarını artıracaktır. Bu nedenle mesleki eğitim sırasında ve sonrasında hemşirelere empatik beceri ve etik duyarlılığı geliştiren eğitim

programlarının uygulanması önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

1. Öz, F. (2010) Sağlık alanında temel kavramlar. Ankara: Mattek.
2. Birol, L, Akdemir, N. (2011). İç hastalıkları ve hemşirelik bakımı. Ankara: Sistem.
3. Hemşirelikte kişiler arası ilişkiler-Anadolu Üniversitesi. w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/EHSM/1208/unite01.pdf. Erişim tarihi: 12.10.2016.
4. Mercer, SW, Reynolds, WJ. (2002). "Empathy and quality of care". Br J Gen Pract, 52: 9-13.
5. Tabak, RS. (2006). Sağlık iletişimi. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
6. Doğan, O. (2007). Sağlık hizmetlerinde iletişim. Ankara: Songür Yayıncılık.
7. Dökmen, Ü. (2009). İletişim çatışmaları ve empati. Ankara: Sistem.
8. Encouraging Empathy in Our Children - Advancing Insights advancinginsights.org/.../encouraging-empathy-in-our-child. Encouraging Empathy in Our Children Advancing Insights. Erişim tarihi: 12.10.2016.
9. Terakye, G.(1994). Hemşirelikte iletişim ve hasta hemşire ilişkileri. Ankara: Aydoğdu.
10. Tutuk, A, Al, D, Doğan, S. (2002). "Hemşirelik öğrencilerinin iletişim becerisi ve empati düzeylerinin belirlenmesi". C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 6(2): 36-41.
11. Özcan, H. (2012). "Hemşirelerin empatik eğilim ve empatik becerileri: Gümüşhane örneği". Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 1(2): 60-68.
12. Uygun, E. (2006). Psikiyatri servisinde çalışan hemşirelerin empati beceri düzeylerinin belirlenmesi. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
13. Karakaş, AS, Küçüköğlü, S. (2011). "Bir eğitim hastanesinde çalışan hemşirelerin duygusal zekâ düzeyleri". Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 14(3): 8-13.
14. Reynolds, W, Scott, B. (2000). "Do nurses and other professional helpers normally display much empathy?". J Adv Nurs, 31(1): 226-234.
15. Sevimligül, A. (2002). Hemşirelerin empatik eğilim ve empatik beceri düzeylerinin incelenmesi. Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
16. Tunç, P, Gitmez, A, Boothby, MR. (2014). "Yoğun bakım ve yataklı servis hemşirelerinde duygusal emek stratejilerinin empatik eğilim açısından incelenmesi". Anadolu Psikiyatri Derg, 15:45-54.
17. Duman, D, Acaroğlu, R. (2014). "Hemşirelik yüksekokulu birinci sınıf öğrencilerinin duygusal zeka ile empatik becerileri arasındaki ilişki". F.N. Hem. Derg, 1 : 25-32.
18. Potter, PA, Perry, AG. (2009). Fundamentals of nursing. Canada: Mosby Elsevier.
19. Kadioğlu, F, Kadioğlu, S. (2001). Klinik uygulamalarda etik karar verme süreci. Demirhan, AE, Oğuz, Y, Elçioğlu, Ö, Doğan, H.(Ed.). İçinde: Klinik etik. İstanbul: Nobel Tıp.
20. Arda, B. (2004). Bilim etiği ve bilim tarihi. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
21. Özdemiş, E. (2009). "Pazarlama araştırmasında etik karar alma". Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, 64: 119-144.
22. Aydın, E, Ersoy, N. (1995). "Klinikte etik karar verme süreci". T Klin J Med Ethics, 1: 12-16.
23. Gastmans, C.(1999). "Care as a moral attitude in nursing". Nurs Ethics, 6(3):214-23.
24. Jonsen, AR, Siegler, M, Winslade, WJ. (1992). Clinical ethics. New York: McGraw- Hill.
25. Filizöz, B, Mesci, G, Aşçı, A, Bağcıvan, E. (2015). "Hemşirelerde etik duyarlılık: sivas ili merkez kamu hastanesinde bir araştırma". Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Dergisi, 8(1): 47-66.
26. Aksu, T, Akyol, A. (2011). "İzmir'deki hemşirelerin etik duyarlılıklarının incelenmesi". T Klin Med Ethics, 19(1): 16-24.
27. Başak, T, Uzun, Ş, Arslan, F. (2010). "Yoğun bakım hemşirelerinin etik duyarlılıklarının incelenmesi". Gülhane Tıp Dergisi, 52: 76-81.
28. Ertuğ, N, Aktaş, D, Faydalı, S, Yalçın, O. (2014). "Ethical sensitivity and related factors of nurses working in the hospital setting". Acta Bioethica, 20(2): 265-270.
29. Kim, YS, Park, JW, You, MA, Sea, YS, Han, SS. (2005). "Sensitivity to ethical issues confronted by korean hospital staff nurses. Nurs Ethics, 12: 595-605.
30. Çelik, AT. (2014). Empati kuramdan uygulamaya. İstanbul: Golden Medya.
31. Thomas, M, Dyrbye, L, Huntington, J, Shanafelt, T. (2007). "How do distress and well-being relate to medical student empathy?". J Gen Intern Med, 22(2): 177-183.
32. Morse, JA, Anderson, G, Bottorff, JL, Yonge, O, O' Brien, B, Solverg, SM, et al. (1992). "Exploring empathy: A conceptual fit for nursing practice?". Image J Nurs Sch, 24(4): 273- 280.
33. Özcan, A. (2006). Hemşire-hasta ilişkisi ve iletişim. Ankara: Sistem Ofset.
34. Freshwater, D, Stickley, T. (2003). "The heart of the art: emotional intelligence in nurse education". Nurs Inq, 11(2): 91-98.
35. Kutlu, M, Çolakoğlu, N, Özgüvenç, ZP. (2010). "Hasta hekim ilişkisinde empatinin önemi hakkında bir araştırma". Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi, 1: 127-43.
36. Nunes, P, Williams, S, Sa, B, Stevenson, K. (2011). "A study of empathy decline in students from five health disciplines during their first year of training". Int J Med Edu, 2: 12-17.
37. Ward, J, Cody, J, Schaal, M, Hojat, M. (2012). "The empathy enigma: An empirical study of decline in empathy among under graduate nursing students". J Prof Nurs, 28 (1): 34-40.
38. Üstün, B. (2005). "Çünkü iletişim çok şeyi değiştirir". Atatürk Üniv. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 8(2): 88-94.
39. Raudonis, BM. (1993). "The meaning and impact of empathy relationships in hospice nursing". Cancer Nurs, 16:304-309.
40. Maatta, SM. (2006). "Rethinking empathy in nursing education: Shifting to a developmental view". Nursing Philosophy, 7 (1) : 3-10.
41. Williams, J, Stickley, T. (2010). "Empathy and nurse education. Nurse Educ Today, 30(8): 752- 755.
42. Riggio, ER, Taylor, JS.(2000). "Personality and communication skills as predictors of hospice nurse performance". Journal of Business and Psychology, 15: 351-359.
43. Akıncı, AÇ, Akgün, G. (2011). "Kırklareli Üniversitesi sağlık yüksekokulu hemşirelik öğrencilerinin empatik eğilim ve becerileri". F.Ü. Sağlık Bilimleri Dergisi, 6(17): 53-65.
44. Arifoğlu, B, Razi, GS. (2011). "Birinci sınıf hemşirelik öğrencilerinin empati ve iletişim becerileriyle iletişim yönetimi dersi akademik başarı puanı arasındaki ilişki". Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi, 4(1): 7-11.
45. Nazik, E, Arslan, S. (2011). "Hemşirelik öğrencilerinin empatik becerileri ile öz duyarlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi". Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 14(4): 69-75.
46. Fotheringham, D. (2010). "Triangulation for the assessment of clinical nursing skills: A review of the theory, use and methodology". Int J Nurs Stud, 47(3):386-91.
47. Ioannidou, F, Konstantikaki, V. (2008). "Empathy and emotional intelligence: what is it really about?". International Journal of Caring- Sciences, 1(3): 118-123.
48. Mete, S, Gerçek, E. (2005). "PDÖ yöntemiyle eğitim gören hemşirelik öğrencilerinin empatik eğilim ve becerilerinin incelenmesi". C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 9(2), 11-17.
49. Öz, F. (1998). "Son sınıf hemşirelik öğrencilerinin empatik eğilimleri, empatik becerileri ve akademik başarıları arasındaki ilişki". C. Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 2(2): 10-16.

50. Wikström, BM. (2001). "Work of art dialogues an educational technique by which students discover personal knowledge of empathy". *Int J Nurs Pract*, 7(1):24-29.
51. Dökmen, Ü. (1988). "Empatinin yeni bir modele dayanılarak ölçülmesi ve psikodrama ile ölçülmesi". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 21:155-190.
52. Karaca, A, Açıkgoz, F, Akkuş, D. (2013). "Eğitim ile empatik beceri ve empatik eğilim geliştirilebilir mi ? : Bir sağlık yüksekokulu örneği". *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4: 118-122.
53. Özdağ, Ş. (1999). Psikodrama gruplarının hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinin benlik saygısı, atılma davranış, empatik eğilim ve empatik beceri düzeylerine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara.*
54. Kahriman, I, Nural, N, Arslan, U, Topbas, M, Can, G, Kasim, S. (2016). "The effect of empathy training on the empathic skills of nurses". *Iran Red Crescent Med J*, 18(6): 1-10.
55. Alligood, M, May, B. (2000). "A nursing theory of personal system empathy: Interpreting a conceptualization of empathy in king's interacting systems". *Nurs Sci Q*, 13: 243-7.
56. Çiçek, A. (2006). Sağlık çalışanlarının empatik eğilim ve becerilerinin değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.*
57. Manav, Aİ. (2008). Hemşirelerin empati eğilim ve becerilerinin değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mersin.*
58. Şahin, ZA, Özdemir, FK. (2015). "Hemşirelerin iletişim ve empati beceri düzeylerinin belirlenmesi". *G.O.P Taksim E.A.H JAREN*, 1(1): 1-7.
59. Pek, H, Kuşluoğlu, S, Yıldırım, Z, Çınar, N. (2001). "Çocuklara bakım veren hemşirelerin empati becerileri". *Hemşirelik Forumu Dergisi*, 4(4-5) :37-41.
60. Çınar, N, Cevahir, R. (2007). "Evaluation of the empathic skills of nursing students with respect to the classes they are attending". *Rev. Electr. Enf*, 9:588-95.
61. Çam, O. (1995). "Hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinde psikodramanın empatik eğilim ve empatik beceri üzerine etkisi". *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11: 55-63.
62. Kadioğlu, S, Ogenler, O, Kadioğlu, F, Okuyaz, S. (2011). "Klinik eğitimin tıp fakültesi öğrencilerinin empati düzeyine etkisi". *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 18:33-37.
63. Yurttaş, A, Yetkin, A. (2009). "Sağlık yüksekokulu öğrencilerinin empatik ve problem çözme becerilerinin incelenmesi". *Atatürk Üniv. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12:46-53.
64. Taşdemir, G. (1999). *Ege Üniversitesi Uygulama ve Araştırma Hastanesi'nde çalışan hemşirelerin empatik eğilim ve iş doyumu düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
65. Yiğitbaş, Ç, Deveci, SE, Açık, Y, Ozan, AT, Oğuzöncül, AF. (2013). "Sağlık eğitimi alan bir grup öğrencinin empatik eğilim ve becerisi". *S.D.Ü Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4 (1):7-13.
66. Chen, J, LaLopa, J, Dang, D. (2008). "Impact of patient empathy modeling on pharmacy students caring for the underserved". *Am J Pharm Educ*, 72:40.
67. Sherman, J, Cramer, A. (2005). "A Measurement of changes in empathy during dental school". *J Dent Educ*, 69: 338- 345.
68. Hojat, M, Vegare, MJ, Maxwell, K, Brainard, G, Herrine, SK, Isenberg, GA et al.(2009). "The devil is in the third year: A longitudinal study of erosion of empathy in medical school". *Acad Med*, 84:1182-91.
69. Raines, ML. (2000). "Ethical decision making in nurses: relationships among moral reasoning, coping style, and ethics stress". *JONAS Healthc Law Ethics Regul*, 2(1): 29-41.
70. Elçigil, A, Bahar, Z, Beşer, A, Mızrak, B, Bahçeoğlu, D, Demirtaş, D ve ark. (2011). "Hemşirelerin karşılaştıkları etik ikilemlerin incelenmesi". *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14(2): 52-60.
71. Aydın, E. (2001). *Tıp etiğine giriş.* Ankara: Pegem A Yayıncılık.
72. Altun, İ. (2014). *Etik ve değerler.* Aştı, TA, Karadağ, A. (Ed.). İçinde: *Hemşirelik esasları hemşirelik bilimi ve sanatı 1.* İstanbul: Akademi.
73. Burkhardt, MA, Nathaniel, AK. (2013). *Çağdaş hemşirelikte etik.* Alpar, ŞE, Bahçecik, N, Karabacak, Ü. (Çev. Ed.). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi.
74. Schluter, J, Winch, S, Holzhauser, K, Henderson, A. (2008). "Nurses' moral sensitivity and hospital ethical climate: A literature review". *Nurs Ethics*, 15(3): 304-321.
75. Azak, A, Taşçı, S. (2009). "Klinik karar verme ve hemşirelik". *T Klin J Med Ethics*, 17(3): 176-83.
76. Borhani, F, Abbaszadeh, A, Mohsenpour, M. (2013). "Nursing students' understanding of factors influencing ethical sensitivity". *Iran J Nurs Midwifery Res*, 18(4): 310-315.
77. Tosun, H. (2005). *Sağlık uygulamalarında deneyimlenen etik ikilemlere karşı hekim ve hemşirelerin etik duyarlılıklarının belirlenmesi.* İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
78. Numminen, O, Leino-Kilpi, H. (2007). "Nursing students' ethical decision-making: A review of the literature". *Nurs Educ Today*, 27:796-807.
79. Park, M, Kjørvik, D, Crandell, J, Oermann, MH. (2012). "The relationship of ethics education to moral sensitivity and moral reasoning skill of nursing students". *Nurs Ethics*, 19(4): 568-580.
80. Dehghani, A, Mosalanejad, L, Dehghan-Nayeri, N. (2015). "Factors affecting professional ethics in nursing practise in Iran: A quantitative study". *BMC Med Ethics*, 16-61:2-7.
81. Tazegün, A. (2013). *Çocuk hemşirelerinin etik duyarlılık düzeyleri ve etkileyen faktörler.* Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
82. Doyle, K, Hungerford, C, Cruickshank, M. (2014). "Reviewing tribunal cases and nurse behaviour: putting empathy back into nurse education with bloom's taxonomy". *Nurse Educ Today*, 34(7):1069-73.
83. Deshpande, SP, Joseph, J.(2009). "Impact of emotional intelligence, ethical climate, and behavior of peers on ethical behavior of nurses". *J Bus Ethics*, 85:403-410.